

Božidar Jezernik

**GOLJI
OTOK**

Titův gulag

Božidar Jezernik

GOLI OTOK – Titův gulag

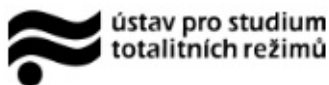
Božidar Jezernik: Goli otok – Titov gulag

Volvox Globator

Translation © Jana Špirudová, 2020

Copyright © Modrijan založba, d. o. o., 2013

(Ústav pro studium totalitních režimů)

Ze slovinského originálu

Goli otok – Titov gulag

vydaného nakladatelstvím Modrijan založba,
v roce 2013 přeložila Jana Špirudová

Redakce Ondřej Vojtěchovský

Odpovědný redaktor Michal Hrubý

Obálka Michael Romanovský

E-kniha Miloslav Krátký – printondemand.cz

Vydaly nakladatelství Volvox Globator,

Bořivojova 99, Praha 3 – Žižkov, jako svou

1161. publikaci
a Ústav pro studium totalitních režimů
Vydání první
Praha 2020

Adresa knihkupectví:
Volvox Globator, Štítného 16,
Praha 3 – Žižkov, 130 00

ISBN 978-80-88292-46-3 (pdf)
(Volvox Globator)

ISBN 978-80-7511-507-2 (pdf)

Božidar Jezernik

GOLI OTOK
Titův gulag

 ústav pro studium
totalitních režimů

Volvox Globator

Iz jednog ruskog albuma

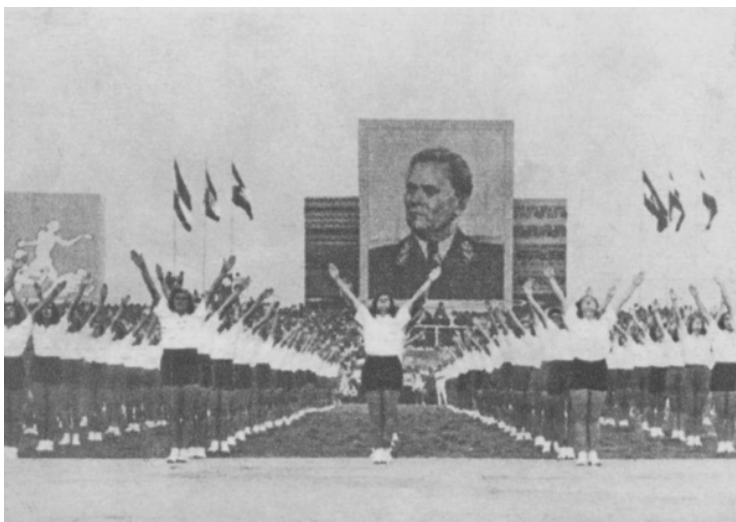
Zuko Džumhur, „Z jednoho ruského alba“,

Književne novine, 14. 2. 1950, str. 2.

*Jožemu Jurančičovi, jednomu z největších
hrdinů slovinských dějin*

Reklama na barevný film *Mládež světa*, Sov-export.

Celostátní slet cvičenců Jugoslávie, Bělehrad
1947, pohlednice.

Stalin nakázán, Stalin zakázán

Jeden z někdejších dopisovatelů anglického tisku zahájil svou knihu o Titově Jugoslávii vtipem, kterému se údajně svého času v Jugoslávii všichni smáli. Krátce po skončení války jistý člověk zvolal: „Pryč se Stalinem.“ A dlouhá léta si poseděl ve vězení. Když si trest odpykal, byl rozhodnut svou chybu již neopakovat. Pro změnu přišel s provoláním: „Ať žije Stalin!“ Poté ho zase na čtyři roky zavřeli. A my, kteří jsme se narodili v letech po druhé světové válce, jsme si vyprávěli ještě jeden vtip: Jakýsi zoufalec si u vězeňské šlichty celou dobu přál, aby si ji aspoň jednou mohl trochu osladit. Krátce po svém druhém propuštění z vězení poměrně záhy zamířil do cukrárny a objednal si tam baklavu.¹ Když se ho obsluha ptala, zda si přeje řeckou, či tureckou, ze strachu si celou objednávku rozmyslel a nedal si raději nic. Pro každý

případ, aby snad zase něco nebylo špatně.

Kolektivní paměť na nějakou historickou událost, fixovaná v ústní tradici, samozřejmě není dějepis. Ten se chápe jako činnost, u níž se nutně předpokládá pořizování zápisů o dějích. V ústní tradici se díky procesu racionalizace, resp. asimilace, tedy propojování nových situací s již dříve existujícími empirickými schémata, uchovává obecné, emocionálně zabarvené schéma a z příběhu vypadávají nevýznamné či nijak nezdůrazňované skutečnosti. Během tohoto procesu dochází k významným proměnám „smysluplného“ a „nesmyslného“ materiálu. Různá období, různé sociální skupiny, různorodí jedinci každý jinak a po svém vidí části či celky příběhů, proto se jejich pozornost může zaměřovat na jednotliviny, které se naopak jejich nástupcům mohou zdát nevýznamné. Jednotliviny, které jedinci skutečnost reprodukuje nedokážou vztáhnout k vlastnímu empirickému schématu, ze základní kostry vymizí anebo doznají adaptací. Nicméně při redukci vyprávění nikdy nejsou zcela zasaženy „podstatné“ jednotliviny, tedy takové „skutečnosti“, které potvrzují

očekávání a názory reprodukcijících osob a které umožňují sestavit vlastní celek příběhu.

Životnost určitého příběhu v tradici ústního vyprávění je procesem nepřetržitého nabývání jeho významu a v příbězích samotných rezonují ideologické, politické, etické a jiné koncepty, v jejichž světle se interpretuje a vyhodnocuje, co je dosud aktuální a co už je minulostí, co je důležité a co už důležité není (Jezernik 1979: 239). Uvedený vtíp tedy svým způsobem vypráví o dění v roce 1948 a v letech následujících, které jsou považovány za jeden z nejvýznamnějších milníků v dějinách Titovy Jugoslávie. Svého času panovala také shoda o tom, jak hodnotit význam těchto událostí: „Ačkoliv budou historici, autoři pamětí, spisovatelé a mnozí další, kteří slovem vládnou, v dobách příštích psát o naší roztržce se Stalinem jako o zlomovém okamžiku v dějinách socialismu, dá se říct, že v té věci je jasno už nyní.“ (Marković 1987: 7–9) Místo toho, aby s plynutím času byly záležitosti jasnější, zdá se nicméně, že jsme nyní svědky spíše opačného procesu. Nahlédneme-li tehdejší dění z dnešní perspektivy, nelze totiž v žádném případě tvrdit, že o jeho příčinách a následcích

máme „naprosto jasno“. Stále zřejmější však je, že přelomovost okamžiku spočívala v tom, že tehdy byla po jiných opozičních stranách z politické scény definitivně odstraněna také opozice vnitrostranická a v dalších čtyřech letech nabyla na intenzitě politika jediného názoru.

Jak píše někdejší vězňové, Titův spor se Stalinem „nebyl bojem za demokracii a nezávislost, nýbrž pouhým bojem o moc. Starší lidé si ještě pamatují, že právě po tomto rozkolu neuvěřitelně zesílil teror, především vůči obyvatelstvu venkova a církvi.“ (Spolek Goli otok, 1992). Na konci čtyřicátých a v první polovině padesátých let dvacátého století tak byl završen proces, který začal po válce fyzickou likvidací příslušníků kolaborantských ozbrojených jednotek a pokračoval soudními procesy proti generálovi Dražovi Mihailovičovi v Bělehradě a arcibiskupovi Alojziji Stepincovi v Záhřebu v roce 1946. V následujících dvou letech se v Jugoslávii odehrála řada soudních procesů s příslušníky opozičních stran, během nichž byla spousta osob odsouzena k dlouholetým trestům odnětí svobody nebo dokonce k trestům

smrti (Korbel 1951: 161 ff). Tehdy se ve veřejnosti začal šířit strach: „Tito a komunisté zničili opozici. Ti, kteří bojovali za krále a za vlast, byli prohlášeni za zrádce a jejich rodiny za nežádoucí. Zaútočili na ty, kteří byli movitější, a označili je za kulaky. Po zemi šířili nenávist a válečné časy vystřídala doba teroru. Ve válce bylo jasné, kdo je nepřítelem. Němci, Italové, šiptarští *ballisté*,² někteří jedinci z řad muslimů. Jedni druhé v ní chránili a pomáhali si navzájem. Teď ale člověka nahánějí bratři a vlastní příbuzenstvo.“ (Rajković 2006: 23–24) Konflikt, k němuž došlo roku 1948 po zveřejnění rezoluce Informbyra, zahájil novou vlnu masového zatýkání, rozsudků a deportací. Podle oficiálních zdrojů represivní státní orgány v roce 1948 až 1963 zatkly 55 663 osob, které údajně různými způsoby napomáhaly počinům Moskvy a východního bloku proti Jugoslávii (Marković 1987: 15). Podle neoficiálních údajů bylo tehdy z Komunistické strany Jugoslávie vyloučeno 58 596 členů a jinak potrestaných bylo 31 142 (Dedijer 1984: 449). Jde o velmi vysoká čísla, protože v době konání 5. sjezdu Komunistické strany Jugoslávie na konci července 1948 členská základna činila 468 175 osob a kandidátů měla

v té době strana 51 612 (Kržavac, Marković 1981/82: 135; Banac 1990: 149–150). Dle oficiálních statistik bylo k výkonu trestu odesláno 16 371 osob, z nichž 11 694 bylo administrativně trestaných a 5037 odsouzených k výkonu trestu různého rozsahu (Radonjić 1983: 12; Marković 1987: 79). Mimořádně rozsáhlé byly zejména čistky v armádě, kde údajně bylo zatčeno více než 500 důstojníků, mezi nimiž bylo mnoho generálů a plukovníků, převážně velitelů a komisařů brigád, divizí a armádních korpusů, a dalších dvanáct tisíc důstojníků bylo z armády propuštěno (Fünfzehn Jahre 1963: 9; Del Belgrader 1964: 236; Banac 1990: 148). Zahraniční zdroje udávají počty mnohem vyšší než oficiální jugoslávské. Údajně tak bylo v Jugoslávii do roku 1950 již 100 tisíc politických vězňů (Yindrich 1950: 59–60) a počet zadržených osob se v následujících letech údajně vyšplhal na 300 tisíc (Launay 1954: 45). V hodnoceních západních pozorovatelů jsou zahrnuty veškeré oběti politické perzekuce. Podle východních statistik týkajících se výlučně obětí po rezoluci Informbyra, bylo v letech 1948 až 1952 zatčeno a internováno 200 tisíc až 250 tisíc osob (Kjosseff 1953: 252; Fünfzehn Jahre 1963: 8;

Der Belgrader 1964: 236; Dedijer 1984: 478; Banac 1990: 146). Pokyny ke zvýšení „obežetnosti“ přišly z nejvyšších míst a samotný Josip Broz se vyjádřil v tom smyslu, že je třeba zavřít všechny podezřelé, neboť „lepší bude, když se ve vězení ocitne i pár nevinných, než když jediný narušitel zůstane na svobodě“. (Kovačević a Rastoder 1989: č. 49). Svetozar Vukmanovič Tempo, který byl v čele orgánů politické správy, jímž byla podřízena i tajná policie (KOS), dle některých pramenů údajně vydal orgánům kontrarozvědky pokyn, aby teroristickou akci či pouhý verbální delikt související s Informbyrem posuzovaly totožně: „Tam není žádný rozdíl – stíhat je potřeba všechny!“ (Vasović a Mekina 1989: 25) V průběhu zatýkání skupština schválila zákon s poněkud neústrojným a nevině znějícím, zároveň však poměrně trefným názvem „společensky prospěšná práce“, čímž se jen legalizovalo, co již ve straně bylo rozhodnuto (Djilas 1988: 32). Na základě tohoto zákona byly nařizovány dvouleté tresty vězení. Věznění nicméně nikdy nevěděli, zda po uplynutí dvou let budou skutečně propuštěni na svobodu. Vězeňské orgány jim neustále opakovaly, že není důležité, na jak dlouho je

který jedinec odsouzen; dokud je *banda*, jak pojmenovávali ty, kteří ještě nepřehodnotili svá stanoviska, dál *bandou*, je klidně možné, že někdo v táboře zůstane i deset let, nikoliv pouhé dva roky. Trest totiž bylo možné prodloužit tak, že když jeden vypršel, byl nařízen další: na šest měsíců či na dvanáct měsíců nebo rovnou na dvacet čtyři. Tak byla například Olga Jurančič-Virenssová odsouzena na čtrnáct měsíců společensky prospěšných prací na Golém otoku, a pobyla si tam téměř tři roky. Fadil Buturović byl odsouzen k šestnáctiměsíčnímu trestu, odseděl si však více než čtyřicet dva měsíců a podobně tomu bylo i u jiných obětí (Jurančič-Virens 1982; Isaković 1982: 81; Đilas 1984: 74–75; Simić a Trifunović 1990: 67; Milanović 1990: č. 7; Hrast 1991: 130–131; Logar 1991: 309). Někteří si však ani nevyslechli rozsudek jako takový: např. Danica Talijan-Ćurčićová nikdy neobdržela žádný dokument, z něž by vyplývalo, že je trestána. Nikdo jí nikdy neřekl ani žádnou formou neoznámil, zda a proč má či nemá být souzena, nebyla tak tedy ani souzena, ani odsouzena. (Simić a Trifunović 1990: 100). V souladu s politikou „po hlavě, ale ne bezhlavě“ (Đilas 1983: 192) byli zatčení

restání převážně odnětím svobody. Vykonány byly dva rozsudky k trestu smrti, a sice v červnu 1950 na základě rozhodnutí krajského soudu v Titogradu, kde byli k smrti odsouzeni Ljubo Boričić, předseda okresního svazu zádruh, a Kolja Nikolić, zástupce velitele milice v obci Zatrijebač (Titograd) (Popovič 1988: 73–74; Kovačević a Rastoder 1989: č. 49). Faktem je, že v případě akutního nebezpečí z východu bychom byli pozabíjeni hromadně a rychle. To jsme věděli stejně tak tehdy jako později – na ostrovech a v táboře v Bileći. A jsem si tím jist dodnes,“ vzpomíná jeden z tehdejších vězňů. „Nijak zvlášť nás to ale neznepokojovalo. Bylo to tak pochopitelné, tak leninsky pokrokové (‘Naše morálka se zcela podřizuje zájmům jediné třídy, třídy proletářů‘), tak nezpochybnitelně naše, že bychom se skutečně nemohli zlobit, kdyby nás odtáhli z cimry a z baráku a vytáhli na nás rovnou bouchačky.“ (Popovič 1988: 73–74) Nejvíce zatčených bylo v prvních letech po roztržce, a to 1948 – 501, 1949 – 6260, 1950 – 3019, 1951 – 3550, 1952 – 1407. Později jejich počet trvale klesal: V roce 1961 byli zatčeni dva členové Svazu komunistů Jugoslávie, kteří byli obviněni v souvislosti s Informbyrem. Pokud

šlo o národní příslušnost: ze všech vězňů bylo 7235 Srbů, 3439 Černohorců, 2588 Chorvatů, 883 Makedonců, 566 Slovinců, 436 Albánců, 251 Bulharů, 244 Maďarů a 87 Italů. Zatčené osoby byly ve věku od osmnácti do sedmdesáti let, většina z nich však byla mezi dvaceti a třiceti lety (Radonjić 1983: 12–13; Marković 1987: 17, 229; Popović 1988: 34–35). Mezi zatčenými byli tzv. neplánovaní a plánovaní informbyrovci. Jugoslávští předáci totiž odhadovali přibližné množství sympatizantů Informbyra v jednotlivých republikách a v Jugoslávii jako svazu. V souladu s tím velitelé krajských výborů Udby dostali nařízeno, aby zatkli určitý počet komunistů-inforbyrovců. Když je nezatkli nebo jich bylo zatčeno méně, než bylo stanoveno, neboť v příslušném kraji například bylo komunistů méně, nastoupili výkon trestu tzv. plánovaní, tedy ti, z nichž bylo potřeba sympatizanty Informbyra teprve učinit. Tito lidé byli často obětmi vyřizování soukromých sporů, individuální zloby či pomstychtivosti oponentů. Někteří žalobci i soudci a příslušníci Udby neváhali lidi likvidovat z čistě osobních důvodů a kvůli vlastnímu prospěchu (Jurančić 1982; Marković 1987: 89, 261; Logar 1991: 287;

Hrast 1991: 112). Represe tak dolehla na generály, kteří „prahli po Rusech“, plukovníky, kteří chtěli utéct z vlasti, „treperendy“, které vykládaly o tom, že se Jugoslávie se Stalinem klidně usmíří a uzná své chyby, a na některé dokonce čistě podle pravidla „dva bez duše – třetí bez hlavy“. (Marković 1987: 177). S určitostí lze tvrdit, že mezi nimi nebyli jedinci, kterých dle tvrzení mocenských orgánů mělo být nejvíce, totiž vyzvědači: „Špióni mezi námi nebyli, ani placení, ani neplacení. SSSR je v Jugoslávii samozřejmě měl, akorát že je nenutil, aby se vyslovili pro rezoluci Informbyra. Jak sovětská strana znala sama sebe, znala také svou příbuznou Komunistickou stranu Jugoslávie, a bylo tak zcela jasné, k čemu různá vyznání vedou.“ (Popović 1988: 29) Mezi zatčenými bylo relativně nejvíce Černohorců; na Golém otoku se ocitly celé okresní výbory Nikšiće, Tivtu, Danilovgradu, Beranu a Ulcinje (Markovski 1984: 8). O důvodech této skutečnosti se hodně debatovalo a většinou převažoval názor, že národnostní struktura odsouzených byla spíše odrazem historie, než že by reflektovala ideologii jako takovou. Černohorci byli silně prorusky orientováni celá dlouhá léta a rádi a často se